

Agresivita a šikana na škole

Milan Svoboda

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Institut mezioborových studií Brno

akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Milan SVOBODA**
Osobní číslo: **H108292**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Agresivita a šikana na škole**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS. "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na problematiku agresivity dětí ve školním prostředí,
- zejména na problematiku šikany mezi dětmi ve školním prostředí.

Součástí bakalářské práce bude sociologické šetření zaměřené na tyto patologické jevy. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bourcet, S., Gravillonová, I., Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit své dítě. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80-00-01552-8.

Fieldová, Evelyn M., Jak se bránit šikaně Praha: Ikar, 2009. ISBN 978-80-249-1176-2.

Kolář, M., Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.

Kolář, M., Skrytý svět šikanování ve školách Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.

Martínek, Z., Agresivita a kriminalita školní mládeže Praha: Grada, 2009 ISBN 978-80-247-2310-5.

Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

Další literatura bude průběžně doplňována.

Vedoucí bakalářské práce: **doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.**
Institut mezioborových studií

Datum zadání bakalářské práce: **16. března 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2013**

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Múhlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

V Brně 12.4.13

MILAN Svoboda

.....
Jméno, příjmení studenta

.....
Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výtisky, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá problematikou agresivity a šikany na škole a možnostmi prevence. V teoretické části charakterizuje pojmy ve vztahu k tématu. Popisuje pojmy agrese, agresivita, šikana, dále vývojová stádia šikany, účastníky šikany a školní program proti šikanování. Praktická část zobrazuje výsledky výzkumného šetření na ZŠ Brno – Komín.

KLÍČOVÁ SLOVA

Agrese, agresivita, šikana, agresor, oběť, prevence, dotazník.

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with problems of aggressiveness and bullying at school and possibilities of its prevention. It characterizes basic concept in the theoretical part in relation to the theme. It describes themes aggression, aggressiveness, bullying, development stages of bullying, subjects of bullying and school programme against bullying. The practical part represents the research results of elementary school Brno – Komín.

KEY WORDS

Aggression, aggressiveness, bullying, prevention, aggressor, victim, question form.

Děkuji panu docentu Ing. Antonínu Řehořovi, CSc. za odborné vedení, pomoc a cenné rady, které mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce a Mgr. Jarmile Líčenikové, která mi umožnila vykonat praktickou část mé bakalářské práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

„Každý člověk se rodí jako sobecká a sebestředná bytost. V průběhu života máme šanci více či méně tuto omezující přirozenost rozpoznat, svým rozhodnutím ji odmítnout a vykročit na trnitou cestu za hranice našeho já – na cestu osvobození ze závislosti na sobě. V hloubi duše je naším cílem milovat, tvořit a nést utrpení, jímž je život prostoupen.“

Michal Kolář

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 AGRESIVITA A AGRESE.....	10
1.1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ AGRESE A AGRESIVITA	10
1.2 PŮVOD A PŘÍČINY AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ.....	12
1.3 ZDROJE A SMĚRY AGRESE	14
1.4 ROZLIŠENÍ AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ PODLE TYPU AGRESE	16
2 ŠIKANA JAKO VARIANTA AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ.....	18
2.1 VYMEZENÍ POJMU ŠIKANA	19
2.2 CO VŠE ŠIKANA ZAHHRNUJE A JAKÉ JSOU JEJÍ PROJEVY	20
2.3 VÝVOJOVÁ STÁDIA ŠIKANY	24
3 PROTAGONISTÉ ŠIKANY.....	26
3.1 ŠIKANUJÍCÍ AGRESOŘI.....	26
3.2 OBĚTI ŠIKANOVÁNÍ	29
3.3 PEDAGOG A ŠIKANA.....	31
4 POMOC A PREVENCE ŠIKANY	33
4.1 POMOC PŘI ŠIKANOVÁNÍ.....	33
4.2 DRUHY PREVENCE.....	35
4.3 PROGRAM PROTI ŠIKANOVÁNÍ.....	37
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	40
5 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	41
5.1 PROVEDENÍ ŠETŘENÍ.....	41
5.2 VÝSLEDKY ŠETŘENÍ A JEJICH ANALÝZA.....	42
5.3 VYHODNOCENÍ HYPOTÉZ	46
ZÁVĚR.....	48
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	49
SEZNAM TABULEK, GRAFŮ, PŘÍLOH.....	51

ÚVOD

Téma šikany a agresivity jsem si pro svoji bakalářskou práci zvolil proto, že se v současné době jedná o velmi aktuální a bohužel stále „kvetoucí“ problém v naší vyspělé společnosti. Objevuje se nejen ve školním prostředí mezi dětmi, ale stále častěji se s ním můžeme setkat na pracovištích v zaměstnání, v různých státních i nestátních institucích nebo v politickém životě. Téměř se zdá, že tento společensky nežádoucí jev můžeme očekávat na všech možných místech, kde se setkává nebo sdružuje menší či větší skupina lidí a to ve velmi bohaté škále jejích forem. Agrese nemusí vždy nutně znamenat přímo fyzické napadení. Někdy se projeví jako verbální napadání, jindy může dojít k napadání pomocí moderních technologií, tzv. kyberšikana.

V mé bakalářské práci se zaměřuji na agresi a agresivitu dětí a zejména potom na šikanu mezi dětmi na základní škole. Toto onemocnění stále více prorůstá třídními kolektivy. Přibývá brutality a násilnými agresory se stávají stále mladší žáci. Dle mého názoru je potřeba o tomto problému, o této nemoci kolektivu, hovořit, psát, neustále zviditelňovat jeho negativní následky. Učitelé by měli o tomto nešvaru mluvit se svými žáky, aktivně se vzájemnou spoluprací podílet zejména na prevenci. Učitelé by měli umět rozpoznat co šikana je a co není. Školy by měly do školního vzdělávacího programu chytře začlenit program proti šikaně.

Cílem mé bakalářské práce je přiblížit a trochu proniknout do problematiky agresivity dětí a šikany mezi dětmi ve školním prostředí.

Pro zpracování teoretické části jsem použil rozbor především odborné literatury. V první kapitole vymezuji pojmy agrese a agresivita, věnuji se agresivnímu chování dětí a jeho typologii. V kapitole druhé přibližuji šikanu jako onemocnění skupiny a její vývojová stadia. Ve třetí kapitole popisují účastníky šikany a jejich vlastnosti. Ve čtvrté kapitole se potom zabývám první pomocí a především možnostmi prevence šikany a školním programem proti šikanování. V poslední páté kapitole pojednávám o malém výzkumném šetření, pro které jsem si zvolil metodu kvantitativního výzkumu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 AGRESIVITA A AGRESE

V této kapitole si vysvětlíme rozdíl mezi základními pojmy agrese a agresivita. Řekneme si něco málo o tom, kde má původ agresivní chování člověka a jaké jsou možné zdroje a směry agrese. Dále si rozdělíme agresivní chování podle typů agrese, se kterou se ve školním prostředí nejčastěji setkáváme.

1.1 Vymezení základních pojmů agrese a agresivita

V českém jazyce bývají velmi často oba pojmy zaměňovány, přitom v odborném jazyce má každý z nich svůj vlastní význam a rozdíly mezi nimi jsou odborníky chápány podobně. Agrese je projevem agresivity v chování jedince vůči něčemu, někomu.

Z. Martínek vidí rozdíly mezi oběma pojmy takto: „**Agrese** (z lat. *Aggressio*) – výpad, útok – jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit. Je to projev agresivity v chování jedince. **Agresivita** (z lat. *Aggressivus*) – útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem. Je to do jisté míry charakteristický znak osobnosti jedince.“¹

Podle Z. Matějčka a Z. Ditricha je **agrese** útočné jednání vůči druhé osobě, kolektivu osob nebo celé společnosti. Je to tendence zničit nebo poškodit nějaký objekt. Jde o určité chování, určitý projev člověka v určité situaci. **Agresivita** je tendence k útočnému, či nepřátelskému jednání vůči druhé bytosti, kolektivu, instituci apod. nebo vůči sobě samému. Zahrnuje v sobě škálu různých projevů od symbolických slovních forem až po napadení fyzické.²

¹ Martínek, Z., *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing 2009; ISBN 978-80-247-2310-5; s. 9.

² Matějček, Z., Dytrych, Z., *Jak a proč nás děti trápí*. Praha: Grada Publishing 1997; ISBN 80-7169-587-4; s. 45-46.

I. Čermák poukazuje na problémy s univerzální definicí agrese. Nicméně uvádí že: „**Agrese** je většinou vnímána jako jakákoliv forma chování, jehož cílem je záměrně někoho poškodit nebo mu ublížit. **Agresivita** je v nejširším slova smyslu (tedy nikoliv jen biologickém) jeho dispozice k agresivnímu chování. Člověk, který je nadán vysokou mírou agresivity, je často a velmi snadno v nejrůznějších situacích náchylný jednat agresivně.“³

V souvislosti s útočnou, nežádoucí agresivitou je vhodné upozornit na skutečnost, že kromě útočné agresivity zaměřené na poškození někoho druhého je tu i agresivita prospěšná, pro společnost přijatelná, někdy přímo vítaná a také účelná. Dobrá agresivita se uplatňuje při objevech a pokroku, na cestě k vynálezům, při soutěžení apod.

Ještě hlouběji to vidí J. Janata: „**Agresivitu** chápeme v širším smyslu jako cílevědomé jednání, jímž chceme něčeho dosáhnout. Z tohoto hlediska je veškeré lidské jednání víceméně agresivní, i když je to jen částečně zjevné.“⁴

Podobně i M. Vágnerová popisuje užitečné a přijatelné formy agrese: „*Socializovaná varianta, která respektuje daná společenská pravidla, je označována jako Asertivita. Je to schopnost prosazovat a realizovat vlastní cíle, které mohou být i z objektivního hlediska přijatelné, nebo dokonce žádoucí.*“⁵

Člověk s nízkou mírou agresivity je ve vypjatých situacích snáze schopen dosáhnout dohody nebo kompromisu. Okolím bývá vnímán jako člověk společenský, komunikativní. Naopak člověk s velkou mírou agresivity má sklony ve vypjatých situacích jednat agresivně. Může být označován za člověka útočného až nepřátelského.

Někdy bývá z agrese vyčleňováno násilí, přičemž není kladen důraz na fyzické jako znak odlišující agresi od násilí. Agrese představuje motivační zdroj násilí, kdežto násilí může být jen jedním z projevů agrese. Za násilí můžeme označit otevřené vyhrožování použitím síly, které pravděpodobně vyústí v poškození člověka. Za násilné chování bývá označována patologická agrese.

³ Čermák, I., *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta 1999; ISBN 80-902614-1-8; s. 12-13.

⁴ Janata, J., *Dvojitý svět*. Praha: Maxdorf 1997; ISBN 80-85800-65-9; s. 127.

⁵ Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2008; ISBN 978-80-7367-414-4; s. 757-758.

1.2 Původ a příčiny agresivního chování

Agresivita a násilí jako takové jsou staré jako život sám. „*Agresivita a násilí na světě existují od doby, co před třemiapůl miliardami let začal život jako takový bojovat o své bytí. Tehdy rozeznaly první jednobuněčné organismy McDonaldův princip, který je pro náš svět mnohem příznačnější, než většina z nás tuší: Že je totiž daleko praktičtější a pohodlnější spokojit se s jakousi rychlou stravou, než si potravu pracně vařit. A tak prostě začaly jiné organismy vysávat. Tento způsob výživy se znamenitě osvědčil a existoval po miliardu let.*“⁶

V krátkosti se zmíníme o agresivitě zapříčiněné organickým poškozením mozku. Vztah k agresivnímu chování má limbický systém, který ovlivňuje kontrolu emocí. Hippocampus agrese snižuje, amygdala naopak agrese posiluje. Vztah k agrese však nelze jednoznačně prokázat.

Se sociálním učením jsou spojeny korové oblasti. Čelní neokortex je spojen s recepcí a interpretací vnějších informací. Jeho poškození způsobuje nadměrnou vnímavost vůči podnětům z okolí. V případě, kdy je narušeno předvídání následků, jedinec reaguje často impulzivní agresí, je vzrušivý a náladový. Dochází k častému střídání nálad.

Lze předpokládat, že děti postižené organickým poškozením mozku mají značné obtíže s kontrolou agrese a častěji se účastní patologického chování. Vždy je na místě psychiatrická péče.⁷

J. Janata, který se mimo jiné také zabývá rozdílem mezi agresivitou žen a mužů, zmiňuje úlohu hormonů v souvislosti s mužskou agresivitou. Tu způsobují z velké části androgeny, především potom testosteron, který je přeměňován na dihydrotestosteron. Ve věku tří let už lze pozorovat u chlapců mnohem častěji porušování nejrůznějších společenských pravidel a příkázání než je tomu u dívek. Androgeny jsou zodpovědné za plodnost mužů a za vývoj druhotných mužských znaků. „*Odstraníme-li u savců tento zdroj agresivity kastrací, stane se ze zuřivého býka dobromyslný vůl, z nebezpečného hřebce, klidný valach.*“⁸

⁶ Erb, Helmut, H., *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet, 2000; ISBN 80-86299-22-8; s. 18.

⁷ Martinek, Z., *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing 2009; ISBN 978-80-247-2310-5; s. 15-16.

⁸ Janata, J., *Dvojitý svět*. Praha: Maxdorf 1997; ISBN 80-85800-65-9; s. 127-128.

P. Říčan uvádí, že se člověk chová agresivně na základě vrozených instinktů podobně, jako je tomu u živočichů v přírodě mezi příslušníky stejného druhu. Agresivní sklony se u člověka utvářejí na základě instinktivní výbavy v prvních letech života. Nebudeme-li agresivitu provokovat, nemusí dojít k vybití její energie a instinkty tak mohou odpočívat.

Řada vlivných psychologů si myslí, že agrese je podobně jako většina lidského chování naučená, což znamená, že si ji osvojíme na základě vlastní zkušenosti nebo zprostředkovaně. Podle jejich názoru je člověk agresivní proto, že se naučil, že se to v běžném životě jednoduše vyplácí. Pomocí agrese lze tak docílit vnějšího cíle. Např. si od druhých vynutit služby, na nichž nám záleží nebo se zmocnit žádoucího předmětu, který nám ale nepatří.

Z dítěte se stává vysoce agresivní člověk postupně tím, jak si pamatuje ty způsoby svého vlastního jednání, které vedou k úspěchu. Například když uhodí sourozence, aby od něj dostal jeho kousek čokolády, který si pak užije, což je ten hlavní úspěch. Z úspěšných jednání si dítě vytváří scénáře pro budoucnost. Pokud umožníme dítěti, aby mňelo, se svým agresivním jednáním úspěch, vytvoří si mnoho agresivních scénářů. Během různých situací v praktickém životě si dítě mezi scénáři vybírá a neustále si tak svoje scénáře procvičuje. Ze scénářů si dítě postupně odvozuje zásady, podle kterých se později řídí v nových situacích. Takto si postupně utváří názory, postoje a hodnoty.⁹

Na vývoj agrese má velmi významný vliv observační učení, jak uvádí I. Čermák: *„Agrese v televizním pořadu může sloužit dítěti jako vzor, o němž si dítě myslí, že je předkládán proto, aby byl napodoben. Imitace pozorovaného nového agresivního chování se u dítěte někdy stane součástí kognitivní výbavy, jež je připravena k použití, i když vzor není přítomen. Dítě, ale i dospělý divák se v situaci podobné té, kterou pozorovali, mohou chovat shodně s modelem nebo, což je pravděpodobnější, ve shodě s vlastní představou o tom, jak by se vzor v dané situaci zachoval. Konkrétní forma agrese v televizi je nástrojem, který učí dovednosti užitečné z hlediska provedení násilného činu. Informace tohoto druhu má přímý vliv na jedince, který je motivován chovat se agresivně.“*¹⁰

⁹ Říčan, P., *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995; ISBN 80-7178-049-9; s. 23.

¹⁰ Čermák, I., *Dětská agrese*. Brno: Cerm, 1998. ISBN 80-7204-098-7; s. 13.

1.3 Zdroje a směry agrese

Každá agrese obvykle z něčeho pramení. Pro lepší porozumění problému agresivního chování, především potom pro jeho prevenci, je důležité znát jeho zdroj. S. Jeřábková uvádí ve své vzdělávací publikaci tyto možné zdroje agrese:

- **Agrese jako reakce na nenaplnění potřeb.** Pokud nejsou uspokojovány některé ze základních potřeb (Maslow), nastává u jedince pocit ohrožení a snaží se bránit. Jednou z možností obrany je agresivní chování.
- **Agrese jako projev potlačených emocí.** Agresivní chování může být výsledným projevem dříve potlačených emocí jako např. hněvu, vzteku, smutku či beznaděje.
- **Agrese jako důsledek nadměrně pečující matky.** Nejedná se o nenaplnění základních potřeb. Jen některé děti jsou z rodiny zvyklé, že jim rodiče plní všechna jejich přání. Nerozlišují svá přání od skutečných potřeb. Pokud jim dospělí jejich přání neplní, začnou se vztekat a chovat agresivně.
- **Agrese jako nápodoba.** Agresivní chování prezentované v médiích nebo projevované lidmi, kteří jsou pro žáky jejich vzory, mohou děti nekriticky napodobovat. Zejména tehdy, pokud je toto chování prezentováno jako zajímavé.¹¹

Při hledání odpovědi na otázku, zda li nám agresivity přibývá, Z. Matějček a Z. Dytrych zmiňují další tři příčiny, ze kterých může pramenit agresivní chování.

První příčina spočívá v dnešním způsobu života provázeného technologickým pokrokem. Děti nemají dostatek pohybu, trpí nedostatkem spontánní aktivity a práce. Děti tráví mnoho „sedavého“ času ve škole, doma nad úkoly, u počítače, sledováním televize. Zejména počítač a televize značně omezují jejich vlastní aktivitu. Navíc se děti velmi často ztotožňují s filmovými nebo herními mnohdy agresivními hrdiny.

Druhou příčinou je frustrace – psychický stav, kdy nám překážka brání v dosažení cíle. Frustrace vede k agresi. U dětí se s ní setkáváme tam, kde je od nich žádáno něco, co nemohou dokázat. Typicky školní prospěch, kdy dítě není schopno dosáhnout rodiči požadovaných známek. Dítě potom obrací svoji agresi vůči svým rodičům.

¹¹ Jeřábková, S., *Učíme se zvládat vlastní agresivitu*. Praha: Projekt Odyssea 2007. ISBN 978-80-87145-09-08; s. 8-9.

Třetí příčinou jsou různé formy psychické deprivace. Jde o psychický stav, kdy dlouhodobě neuspokojovaná psychická potřeba zaniká nebo dochází k jejímu uspokojení jiným způsobem. Např. když dítěti z dětského domova chybí rodičovská láska, domáhá se jí později násilím.

V této souvislosti je namístě se zmínit o jednom zajímavém psychologickém jevu, kterému říkáme **přesunutá agrese**. Často se dostáváme do situací, kdy nám je něco nespravedlivě vytýkáno. Stáváme se tak obětí agrese někoho jiného. Z různých důvodů si však nemůžeme dovolit tuto agresi dotyčným vrátit a tak svou agresi obracíme na někoho jiného. Krásným příkladem přesunuté agrese je, kdy v zaměstnání nadřízený nespravedlivě vytkne něco podřízenému, ten přijde z práce domů, bez příčiny vynadá manželce, manželka zphlavkuje syna a syn jde a nakope kočku. Z tohoto příkladu je patrné, že ne vždy agresivní chování vůči nám uplatňované, musí patřit nám.¹²

Pokud se podíváme na směry agrese ve školním prostředí, převládá podle Z. Martínka v pedagogické veřejnosti představa, že agrese je jev, kdy jedno dítě zaútočí na druhé nebo kdy dítě zaútočí na učitele. Ne vždy tomu tak ale bývá. Proto si zde uvedeme tyto možné směry agrese, se kterými je možné se u dětí setkat.

- **Agrese zaměřená na druhého člověka.** Různé formy verbální nebo fyzické agrese zaměřené na spolužáky nebo učitele.
- **Agrese vybitá na neživém předmětu.** Ve školním prostředí velice častý jev, kdy se terčem útoku stává vybavení školy nebo věci spolužáka. Tímto způsobem se projevují spíše žáci s nižším sebevědomím. Též bývá demonstrací síly.
- **Agrese vybitá na zvířeti.** Dítě, které je rozrušené na spolužáka či učitele, na kterého si netroufne, může svoji agresi vybijet na bezbranném zvířeti. Např. při venčení psa dítě agresivně tahá za vodítko, škrtí ho.
- **Autoagrese.** Jedná se o agresi zaměřenou jedincem vůči sobě samému. Sebepoškozování je možné mnoha způsoby od píchání se tužkou, přes trhání vlasů, okusování nehtů až po řezání se po těle. K autoagresi dochází nejčastěji u dětí, které procházejí fyzickým a psychickým týráním.¹³

¹² Matějček, Z., Dytrych, Z., *Jak a proč nás děti trápí*. Praha: Grada Publishing 1997; ISBN 80-7169-587-4; s. 50-51.

¹³ Martínek, Z., *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing 2009; ISBN 978-80-247-2310-5; s 21-28.

1.4 Rozlišení agresivního chování podle typu agrese

Velmi často je možné se setkat s dělením agrese na emocionální a instrumentální.

Emocionální agrese (zlostná, afektivní, hostilní) je charakteristická přítomností silné negativní emoce. Jde o impulzivní agresi, která nebývá dopředu promyšlená, propuká náhle a člověk nemá čas přemýšlet nad jejími následky.

Instrumentální agrese (promyšlená agrese s chladnou hlavou) je prostředkem, jak dosáhnout vnějšího cíle. První možností je instrumentální agrese žádoucí, jejímž typickým příkladem ve školním prostředí je šikana. Agresor obvykle nešikanuje oběť jen tak. Vždy sleduje nějaký cíl a svoji agresi si dopředu promýšlí. Druhým případem je nutná agrese instrumentální, která bývá obranou proti instrumentální agresi žádoucí. Pokud ji ve třídě nějaký žák použije, padá obvykle vše na jeho hlavu a ostatní jsou nevinní.¹⁴

Jak ale uvádí Z. Martínek, ve školním prostředí se překvapivě jako inspirativní ukázala Moyerova klasifikace sedmi agresí, i když je založena na studiu chování zvířat.

- 1. Predátorská agrese.** U zvířat jasný vztah mezi silnějším a slabším - kočka loví myš. I ve školním prostředí se s tímto jevem nezděravě setkáváme např. u šikany, kdy silnější spolužák loví slabšího. Tato agrese u lidí podobně jako u zvířat souvisí i s pohybem. Pokud nám začne oběť unikat, zvyšuje se tendence na ni útočit. Kočka nikdy nezakousne myš, která se nehýbe. Packami ji nutí k útěku. Podobně si agresivní útočník pohrává při šikanování své oběti.
- 2. Agrese mezi samci.** Ve zvířecím světě jasný projev přirozeného výběru. Typicky boj o pozici vůdčího samce ve smečce. U lidí se tato agrese běžně poprvé objevuje ve věku čtyř až pěti let, kdy se mezi chlapci objevují první znaky konkurenčního boje a ti zdatnější se snaží mezi ostatními dominovat. Například děti se zvýšenou mírou bránění se poškození (dítě se o sebe více bojí) vysílají svému okolí signál slabosti. Takovéto dítě se potom na základní škole snadno může stát obětí šikany. Naopak z dětí se zvýšenou měrou impulzivity (neřízená střela, všechno je moje) vyrůstají na základní škole agresori.

¹⁴ Čermák, I., *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta 1999; ISBN 80-902614-1-8; s. 10.

3. **Agrese vyvolaná strachem.** Pokud zvíře zahnané do kouta nemá možnost úniku, tak zaútočí. Podobná situace může nastat u dětí, které mají potíže se zvládnutím školních povinností. Pokud nenachází pomocnou ruku, cítí se tak zahnaní do kouta a ve zkratu se mohou bránit agresivním chováním, záškoláctvím. Dospělí si totiž často vůbec neuvědomují, že ke zvládnutí dětí ve školním prostředí často používají strach. A to jak rodiče, tak samy učitelé.
4. **Dráždivá agrese.** Pokud máme např. psa zavřeného v kleci, kterého budeme dráždit mlácením na mříže, potom co ho pustíme, zaútočí na nás a kousne. Ve školním prostředí tato agrese často souvisí s tím, že dětem nedokážeme stanovit hranice, kolik toho po nich chceme. Když po dítěti něco chceme, často reaguje: „Kolik toho bude?“ Nejhorší odpovědí dospělého je: „Uvidíme, jak ti to půjde, a pak skončíme.“ Dítě nedostává jasný cíl, může mít pocit přetížení, což vede k nechuti se učit a dále spolupracovat.
5. **Rodičovská agrese.** Bránění mládeže matkou je jedním z nejpřirozenějších pudů. Učitelé se stále častěji při jednání s rodiči setkávají s rodičovskou agresí. Pocit, že je jejich potomek ve školním prostředí ohrožován spolužáky nebo učiteli celkem spolehlivě u rodičů vyvolá agresivní chování.
6. **Sexuální agrese.** V zvířecí říši se vyskytuje většinou u samců. U lidí je sexuální agrese spojena se sexuálním napadením, znásilněním a obtěžováním. Ve školním prostředí se s těmito jevy naštěstí nesetkáváme příliš často.
7. **Agrese jako obrana teritoria.** Ve zvířecí říši je celkem běžné označování si vlastního teritoria a následně jeho obrana. Podobné je to i ve školním prostředí. Na narušení osobního teritoria dítě reaguje většinou dvěma způsoby. Buď začne ustupovat, nebo se začne bránit. Pro žáka je např. teritoriem i jeho třída, která by měla mít své stálé místo. Proto často problémové jsou právě tzv. stěhovavé třídy, které se neustále stěhují. Žák tak nemá svoji lavici, židli. Zvyknout si třeba na nové místo po přesazení může trvat až 14 dní. Žák považuje také za své teritorium školní tašku, místo v šatně apod.¹⁵

¹⁵ Martinec, Z., *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing 2009; ISBN 978-80-247-2310-5; s. 38-66.

2 ŠIKANA JAKO VARIANTA AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ

V této kapitole si nastíníme co je to šikana a co vše můžeme za šikanu považovat. Seznámíme se také s jednotlivými vývojovými stádii šikany.

M. Kolář charakterizuje šikanu jako velmi závažnou chorobu celé skupiny, která má bolestivé následky nejen pro přímé účastníky šikanování: *„Šikanování je těžkou poruchou vztahů ve skupině. Tato porucha má systémový charakter a zasahuje celou skupinu. V tomto smyslu by mělo být srozumitelné, že šikanování nepoškozuje pouze oběti, ale i agresory, další členy skupiny a skupinu jako celek. Bolest šikanování se však nezastavuje na hranicích postižené skupiny. Řetězově pokračuje dál. Šikanování může ničivě zasáhnout kohokoli, kdo se mu připlete do cesty.“*¹⁶

P. Řičan souhrnně vnímá a popisuje šikanu a její negativa pro společnost takto: *„Šikana je komplexní problém pedagogický, psychologický, sociologický a především mravní. Snaha o porozumění tomuto jevu a hledání cest k nápravě staví do ostrého světla závažné nedostatky školského systému v naší zemi i v širším sociokulturním okruhu, ale i bolestné nedostatky a nebezpečné rozkladné trendy celé společnosti, jimiž jsou zejména ztráta solidarity silných se slabými, upadlé pojetí demokracie jako prostoru osobní libovůle, šíření konzumní ideologie, podkopávání principu autority, uvolnění a ochladnutí rodinných vztahů a trávení neúměrného času nekulturní pasivní zábavou.“*¹⁷

M. Vágnerová popisuje šikanu jako poruchou chování, kdy jedinec rozumí sociálním normám, chápe jejich význam, přitom je však nerespektuje nebo se jimi nedokáže řídit. *„Poruchy chování lze charakterizovat jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, eventuálně na úrovni svých rozumových schopností.“*¹⁸

¹⁶ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5. s. 154

¹⁷ Řičan, P., *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995; ISBN 80-7178-049-9; s. 94.

¹⁸ Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2008; ISBN 978-80-7367-414-4; s. 779

2.1 Vymezení pojmu šikana

Pojem šikana (z franc. *chicane*) – zlomyslné obtěžování, týrání, pronásledování, u nás poprvé použil ještě před listopadem roku 1989 pražský psychiatr Petr Příhoda, který tak veřejně pojmenoval v socialistické době nepublikovaný, ale veřejnosti dobře známý jev zejména z výkonu základní vojenské služby.

P. Říčan uvádí tuto definici: „*Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.*“¹⁹

Z. Martínek upozorňuje na skutečnost, že v tom co je šikanující chování se pedagogická veřejnost často mílí. Je třeba od sebe oddělit pojem šikana a *teasing*. „*Teasing – jde o nevinné škádlení mezi dětmi, např. na druhém stupni základní školy chlapci provokují děvčata proto, že se jim líbí. Dívky křičí, chichotají se, někdy i chodí žalovat, dospělí však vidí, že jim toto škádlení vůbec není nepříjemné, a jejich stěžování je pouze formální. Šikana – jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.*“²⁰

Shodně šikanu definuje M. Kolář: „*Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.*“²¹

P. Mühlpachr a M. Vavřík říkají: „*Za šikanování je považována systematická agrese, která je zpravidla opakovaná a dopouští se jí jednotlivci či skupina vůči jinému jednotlivci či skupině. Podstatné přitom je, že se nejedná o střetnutí rovnocenných partnerů v konfliktu, ale že oběť šikanování je vůči útočníkovi prakticky bezbranná.*“²²

¹⁹ Říčan, P., *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995; ISBN 80-7178-049-9; s. 26.

²⁰ Martínek, Z., *Agrese a Agresivita u dětí a mládeže*. Praha: NIDV, 2008; ISBN 80-86956-29-6; s. 4-5.

²¹ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5. s. 32

²² Mühlpachr, P., Vavřík, M., *Sociální patologie*. Brno: Institut Mezioborových Studií, 2010; s. 108.

S. Bendl poukazuje na problematiku složitého určení hranice při vymezení školní šikany: „*Neexistuje nějaká přesná, jednoznačná, ostrá hranice mezi tím, jaké chování je už šikanou a jaké ještě ne. Šikana je ve své podstatě obtěžování druhého člověka. To nám však rozhodování o tom, co šikana je a co není, nijak neusnadní. Problém spočívá v tom, že existuje mnoho způsobů, jak může někdo někoho obtěžovat.*“²³

M. Vágnerová upozorňuje na skutečnost, že slabost a bezmocnost oběti násilí nejen stimuluje, ale i posiluje. Samotnou šikanu definuje jako: „*Násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůžeme ze situace uniknout, a není schopen se bránit.*“²⁴

2.2 Co vše šikana zahrnuje a jaké jsou její projevy

Abychom lépe porozuměli tomu, co můžeme za šikanu považovat nebo označovat, předkládá nám Z. Martínek tři základní podmínky, které musí být naplněny, abychom mohli mluvit o šikaně nebo určité chování za šikanu označit.

- 1. Jde vždy o převahu síly nad obětí.** Nemusí se však vždy jednat o převahu přímo fyzickou, kdy silnější jedinec trápí slabšího spolužáka. Může se jednat i o převahu formou psychické síly, tzn., psychicky odolnější jedinec trápí psychicky méně odolného jedince. Převaha síly může být též demonstrována i v množství, kdy větší skupina dětí trápí menší skupinu dětí.

V souvislosti s tímto druhem šikany je třeba zmínit nebezpečí, které plyne z tzv. „živelné integrace“ postižených dětí do běžných škol. Specifickým příkladem jsou mentálně handicapované děti, které jsou trápeny ostatními spolužáky způsobem, kdy jsou naváděny k chování, jehož následkům nejsou postižení žáci schopni dohlédnout. Pro zdárnou integraci handicapovaného žáka je nejprve nutné zajistit základní podmínky pro jeho bezpečný pobyt.

²³ Bendl, S., *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003; ISBN 80-86642-08-9; s. 24.

²⁴ Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2008; ISBN 978-80-7367-414-4; s. 798

2. **Oběť vnímá útok jako nepříjemný.** Příkladem může být přezdívka žáka, kterou mu ve třídě dali spolužáci. Pokud se dítě se svou přezdívkou ztotožní, je na ní hrdé, vše je v pořádku. Pokud se jí ale brání, odmítá ji, nelíbí se mu, a přesto ho ostatní spolužáci takto oslovují a provokují ho, může se uchýlit k agresivní obraně. Takovýto žák bývá často označen za agresora, přičemž nám zcela uniká fakt, že je vlastně obětí, která se brání nepříjemnému útoku spolužáků.
3. **Dlouhodobost ale i krátkodobost útoku.** Šikana je obvykle postupně se rozvíjející negativní chování vůči spolužákům nebo spolužákovi. Může se však jednat i o jednorázový a krátkodobý akt, který splňuje výše jmenované podmínky. Nebezpečí jednorázových aktů spočívá v tom, že o nich často ani nevíme, a když ano, tak je nepovažujeme za projev šikany.²⁵

Podobně i M. Kolář pro lepší pochopení toho, co vše lze za šikanu považovat, doplňuje svoji výše uvedenou strohou definici o konkrétní příklady agresí a manipulací.

- **Fyzická agrese a používání zbraní.** Jedná se např. o dušení, bití, mlácení pomocí nástrojů, hromadné bití jedince, kopání, fackování, postrkování, píchání nebo řezání nožem, opalování vlasů, svlékání, malování po těle apod.
- **Slovní agrese a zastrašování zbraněmi.** Oběti je vyhrožováno zabitím, mučením, násilím, oběť je zastrašována zbraněmi, oběti je nadáváno, agresori urážejí rodiče obětí, vysmívají se slabostem a handicapům, neúspěchům apod.
- **Krádeže, ničení a manipulace s věcmi.** Agresori berou oběti peníze, zabavují školní pomůcky, mobily, trhají obětem oblečení, ukradnou nebo schovají oběti legitimaci na MHD nebo vlak apod.
- **Násilné a manipulativní příkazy.** Oběť je donucena čistit agresorům boty, líbat jim boty, je donucována mýt záchody, před agresory klečat a prosit je o milost.
- **Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary.** Spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na její pozdrav, na prosbu nereagují, dělají, že neslyší. Když si oběť přisedne ke stolu u oběda, ostatní si odesdnou. Na oběť jsou sváděna obvinění, která neudělala. Do této podskupiny patří všechny formy psychické šikany.

²⁵ Martinec, Z., *Agrese a Agresivita u dětí a mládeže*. Praha: NIDV, 2008; ISBN 80-86956-29-6; s. 5-7.

Pro úplnost si ještě uvedeme vnější projevy šikany (tab. 1). Díky tomuto úhlu pohledu můžeme se znalostmi typů agrese rychle určit, zda se jedná o šikanu či nikoliv.²⁶

Tab. 1 Mapa vnějších projevů šikanování s příklady

Fyzické aktivní přímé	Útočníci obět' věší, škrtní, kopou, fackují.
Fyzické pasivní přímé	Šéf pošle nohsledy, aby obět' zbili, poničili ji věci.
Fyzické aktivní nepřímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice.
Fyzické pasivní nepřímé	Agresor odmítne pustit obět' ze třídy, když o to žádá.
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážen, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv, symbolická agrese kresbou, básní.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se oběti nezastanou, je li neprávem obviněna z něčeho, co udělají agresori.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy se snaží školám pomoci s problémem rizikového chování žáků ve školním prostředí. Jako pomocné vodítko pro učitele uvádí v metodickém pokynu možné přímé a nepřímé znaky šikany podle P. Říčana, které mohou pomoci učitelům „všimnout si“ šikanování ve třídním kolektivu.

Nepřímé znaky šikanování mohou být např.:

- Žák je o přestávkách často osamocený, nemá kamarády, vyhledává blízkost učitelů.
- U týmových sportů bývá volen spolužáky do mužstva mezi posledními.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí nešťastně, stísněně, smutně, mívá blízko k pláči, stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Často mívá zašpiněný nebo potrhaný oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci, odmítá vysvětlit jejich ztrátu nebo poškození.
- Často mění svoji cestu do školy a ze školy.
- Vyhledává důvody pro absenci ve škole.
- Modřiny, odřeniny a škrábance, které nedokáže uspokojivě nevysvětlit.

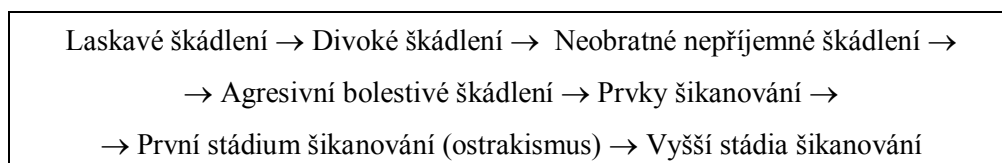
²⁶ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5; s. 32-37.

Přímé znaky šikanování mohou být např.:

- Posměšné poznámky a hrubé žerty na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky.
- Kritika žáka, výtky pronášené nepřátelským až nenávistným a pohrdavým tónem.
- Nátlak na žáka, aby dával peněžní nebo věcné dary šikanujícímu nebo za něj platil.
- Příkazy, které žák dostává od spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem.
- Skutečnost, že se jim podřizuje.
- Nátlak na žáka k vykonávání nebo podílení se na nemorálních až trestných činech.
- Honění, i slabší strkání, rány a kopání, kdy je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, ve kterých je jeden z účastníků viditelně slabší a snaží se uniknout.^{27,28}

Při posuzování, zda se o šikanu jedná nebo ne, je nutné dát si pozor na chování zaměřitelné se šikanou. V praxi je nutné především se naučit rozlišovat šikanování od škádlení, jejichž vzájemná hranice je velmi neostrá. Obzvláště bývá obtížné rozpoznat škádlení od počátečního stádia šikanování. Při škádlení se očekává, že to bude legrace pro obě strany. I škádlení může být nepříjemné a může dokonce zabolet, ale není jednostranné. Ten, kdo je „obětí“ škádlení necítí bezmocnost a může se začít účinně bránit. Důležitým znakem, kterým se odlišuje škádlení od šikanování, je skutečnost, že se aktéři škádlení mohou kdykoli vyměnit. U šikany je vždy pevná role agresora a oběti, kdy cílem je oběti ublížit. Na rozdíl od šikanování bývá žák po škádlení uvolněný, radostný a celkově v pohodě. Někdy může být i naštvaný nebo vzrušený, ale necítí se poníženy a odstrkovaný. Mezi čistým šikanováním a čistým škádlením není vzduchoprázdno, ale existuje tam spektrum dalšího chování (tab. 2) Prvotní diagnostika musí být tedy jemnější.²⁹

Tab. 2 Škála chování od škádlení po šikanování

²⁷ Metodické doporučení MŠMT k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže č. j.: 21291/2010-28. Příloha č. 6, s. 44-45.

²⁸ Řičan, P., Janošová, P., *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010; ISBN 978-80-247-2991-6; s. 75-76.

²⁹ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5; s. 62-67.

2.3 Vývojová stádia šikany

M. Kolář si myslí, že šikanování není pouze záležitostí agresora a oběti. Neodehrává se jen tak ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů určité skupiny. Můžeme tedy říci, že se jedná o závažné onemocnění celé skupiny. Rozlišování jednotlivých stádií šikany má svůj význam při léčbě šikany. Každé stádium vyžaduje odlišný přístup. I když může mít šikana podobu krátkodobého aktu, obvykle se jedná o dlouhodobý jev, který takto rozdělil do jednotlivých stádií:

1. stádium – Zrod ostrakismu (identifikace a vyčlenění okrajových členů).

Šikanování se může objevit ve kterékoliv skupině. Podmínky vzniku jsou zcela běžné a především nenápadné. Zrod ostrakismu je první stádium vývoje šikany. Jedná se o fázi, ve které agresori neubližují oběti fyzicky. Oběť pouze vyčlení ze svého kolektivu, nikdo se s ní nebaví. Jde o mírné, převážně psychické formy ubližování, kdy se neuznávaný člen necítí dobře. Oběť najednou pozná, že ji ostatní odmítají, nebaví se s ní, posmívají se jí, dělají si z ní legraci.

Z. Martínek uvádí, že první známkou ostrakismu u oběti je z ničeho nic velice rychle se zhoršující prospěch. S tím souvisí další jev, schopnost soustředit se. Třetím znakem je tendence žáka navštěvovat spolužáky z nižších ročníků, kteří k němu jako ke staršímu vzhlíží.

2. stádium – Přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese.

Ostrakismus přerůstá do dalšího stádia. Nejčastěji tato fáze nastane, když se dostane třída do určité krize, například ve zkuškovém období. Pokud žáci nemají vedení pedagoga pro konstruktivní řešení krize, obvykle použijí destruktivní způsob řešení problému. Spolužáci si potřebují ventilovat tlak, který na ně působí. Ve skupině, kde stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako jeho ventil, hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají svoje nepříjemné pocity např. z písemných zkoušek. Obdobně to může fungovat na výletě nebo brigádě, kde spolu žáci tráví mnoho času a mají možnost vytvářet si hlubší vztahy. Další možností je, kdy se ve třídě sejde vícero silně agresivních a manipulativních jedinců, kteří používají násilí k uspokojení svých potřeb.

3. **stádium – Vytvoření jádra agresorů.** Parazitní novotvar začíná bujet. Jde o logické vyústění předchozího stádia. V tomto klíčovém okamžiku rozhoduje, zda se počáteční stádium šikany přehoupne do stádia pokročilého. Dochází k vytvoření skupiny agresorů – úderného jádra. Tato skupina systematicky šikanuje vybrané oběti. Jestliže nedojde k vytvoření silné pozitivní skupiny, bude se moc agresorů stále zvětšovat a směřovat k ovládnutí skupiny, třídy. V této fázi se na šikanujícím chování agresori stávají závislí. Celý kolektiv je již do jisté míry zodpovědný za chování, které se ve třídě vůči oběti odehrává. Oběť se dostává do bezvýchodné situace.

4. **stádium – Většina přijímá normy agresorů.** Většina žáků třídy přijímá normy agresorů, které se stávají nepsaným zákonem. Slušní a mírní žáci se začínají též aktivně podílet na týrání spolužáka a ve skupině tak dochází k šokující proměně, která se dá přirovnat k šířící se virové nákaze. Agresori jsou již na ubližování obětím zcela závislí. Mnohdy ubližují pouze pro pobavení. Mají radost z toho, když se jich oběť bojí. V této fázi se málo kdo dokáže postavit celé skupině. Charakteristickým znakem čtvrtého stádia je i skutečnost, že se ve třídě objevuje slovník nadřazenosti a podřazenosti.

5. **stádium – Totalita neboli dokonalá šikana.** Pokud nepřijde zvenčí žádná podpora, dochází k úplnému ovládnutí skupiny agresory. Jimi nastavené normy uznává nebo respektuje celá skupina. Dochází k nastolení totalitní ideologie šikanování, kdy agresori postupně ztrácejí poslední zbytky zábran. Agresori jsou zcela opojeni svojí mocí, označují se za nadlidi a krále. Nic a nikdo jim už nebrání v ubližování obětím. Některé formy ubližování jsou tak hrubé a agresivní, že oběti hrozí těžké ublížení na zdraví. Jediné možné řešením tohoto stádia je úplné rozpuštění postiženého kolektivu.^{30, 31}

³⁰ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5; s. 46-53.

³¹ Martínek, Z., *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing 2009; ISBN 978-80-247-2310-5; s. 117-129.

3 PROTAGONISTÉ ŠIKANY

Nyní se seznámíme s jednotlivými aktéry šikany a možnostmi pedagoga. Znalost vlastností aktérů nám pomáhá při rozpoznání případného agresora či oběti ve skupině.

3.1 Šikanující agresoři

M. Kolář si na základě vlastních zkušeností myslí, že agresoři se od normálních žáků nijak zvlášť neliší, jsou pouze více egoističtí a egocentričtí. *„Výrazná sobecká a sebestředná orientace člověka je podstatnou charakteristikou a nutným podhoubím pro růst zdatného uchvatitele moci a strůjce šikanování.“*³²

Iniciátor šikany mívá určité typické vlastnosti. Musíme však mít na paměti, že zdání někdy klame. Agresor bývá obvykle fyzicky zdatný, silný a obratný jedinec ve skupině. Někdy ovšem dokáže šikanu perfektně zvládnout i jedinec malý a slabý. Jeho inteligence spojená s krutostí a bezohledností vyváží nedostatek fyzické síly. Ve výrazu a rysech tváře agresora můžeme vidět určitou hrubost. Někdy se ovšem zlo dokonale skrývá za andělskou tvář a nevinným úsměvem. Agresorem je obvykle rváč, ale ne každý rváč musí šikanovat. Naopak, ne každý kdo šikanuje je rváč. Někdy může šikanující agresor velmi dobře svoje agresivitu utajit. Agresor mívá často horší prospěch a zakrnělé svědomí. Nezná pocit viny, může se sice bát trestu za jeho případné odhalení, ale strach není svědomí. Agresor bývá u spolužáků neoblíbený, vzbuzuje strach. Někdy ovšem mohou šikanu ve třídě vést nebo se jí účastnit právě vlivní a oblíbení žáci. Agresor si šikanou hojí mindrák. Je tvrdý navenek proto, že trpí pocity méněcennosti. Cítí se nešťastný, závidí ostatním jejich pohodový rodinný život. Ve skutečnosti je nedostatek sebevědomí skrytý nebo nevědomý, takže se jeví jako sebejistí a suverénní. Agresor bývá krutý, zlomyslný a škodolibý. S radostí ubližuje druhým. Avšak při zaběhnuté šikaně ztrácí soucit s obětí i dosud normální spolužáci. Agresorům schází empatie, hůře poznávají, co druhým vadí a co je zraňuje. Ale pozor, častou výmluvou při šikaně právě bývá, že si agresoři dělali jen legraci a nevěděli, že to oběti ubližuje.³³

³² Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5; s. 129.

³³ Řičan, P., Janošová, P., *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010; ISBN 978-80-247-2991-6; s. 53-56.

Dále si popíšeme tři typy šikanujících agresorů, které při svých střetnutích s žáky odpozoroval M. Kolář.

- **Drsník** – bývá žákem hrubým, primitivním, impulzivním, s kázeňskými problémy. Své oběti šikanuje tvrdě a nelitostně, vyžaduje absolutní poslušnost, šikanuje cíleně k zastrašení ostatních.
- **Slušník** – velmi slušný a kultivovaný žák, narcistický, zvýšeně úzkostný, občas se sadistickými tendencemi. Mučení s násilím provádí cíleně a rafinovaně, skrytě beze svědků.
- **Srandista** – optimistický, dobrodružný žák se zvýšenou sebedůvěrou, v kolektivu často oblíbený a vlivný. Vypichuje humorné a zábavné stránky oběti pro pobavení sebe i ostatních

Agresoři umí v konfliktních situacích potlačovat nejistotu. Riziko spojené se zápasy v nich vyvolává jakousi euforii. Vždy se u nich dá vysledovat nápadná krutost – skvělý pocit z ponížení a utrpení šikanovaného žáka a masivní touha po moci – pocit nadvlády nad obětí. Kromě těchto dvou základních motivů si stručně povíme ještě o pár dalších motivech, které vedou agresory k šikanování svých obětí.

- **Motiv upoutání pozornosti.** Agresor podobně jako herec na jevišti touží být středem zájmu publika. Dělá vše pro získání obdivu a přízně svých spolužáků.
- **Motiv zabíjení nudy.** Šikanování přináší agresorovi vzrušení, nachází konečně to, co ho skutečně baví.
- **Motiv Mengeleho.** Agresor touží poznat člověka tím, že zkouší, co vydrží. Snaží se rozebrat oběť jako nějakou hračku.
- **Motiv žárlivosti.** Žáci závidí úspěšnému žákovi přízeň učitelů a tak se mu mstí.
- **Motiv prevence.** Žák, který byl sám dříve obětí šikany, se snaží na nové škole tomuto předejít tím, že sám začne šikanovat nebo se rychle přidá k agresorům.
- **Motiv vykonat něco velkého.** Někteří agresoři si dokazují šikanováním svoji schopnost něčeho dosáhnout, když ve všem ostatním jsou neúspěšní.
- **Motiv překonání osamělosti.** Vztah agresora a oběti může být někdy velmi intenzivním. Funguje jako nouzová, náhradní forma vztahu.³⁴

³⁴ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5; s. 139-141.

Pro porovnání uvádím jiné dva druhy agresorů, které popisuje na základě své dlouhodobé psychologické praxe v Austrálii Evelin M. Fieldová .

Prvním typem je tzv. **Mořský krokodýl**, který je zlovolný, úskočný a mimořádně nebezpečný. Ve škole je sociopatem nebo psychopatem ve výcviku. Do této skupiny naštěstí patří jen velmi málo jedinců – agresorů. Krokodýli mají nastavený mozek jinak než normální děti, což ovlivňuje jejich sociální, emocionální a poznávací schopnosti. Agresoři tohoto typu se vytvářejí výchovou a jejich agresivní rysy se mohou objevit už kolem druhého roku života. Čím jsou starší, tím obtížněji se mnějí. Chybí jim sebevědomí a empatie. Okolí manipulují povrchním šarmem, neumí navazovat důvěrné vztahy. Své pocity bezmoci přenášejí na zranitelnější jedince, vychutnávají si děti, které se při šikanování brání nebo ho oplácejí, bývají krutí ke zvířatům.

Druhým typem jsou tzv. **ptáčky zpěváčci**, co si hrají na dravce. Tohle jsou běžní každodenní agresoři, naše vlastní děti, sousedi, kamarádi atd. Může jich existovat spousta druhů, jako např.:

- Páv – který se nadouvá na hřišti a honí si triko.
- Slepice – postupně klove a zahání slabší, dokud je nezničí.
- Lyrochvost – který napodobuje ostatní a jde s proudem.

Tito šikanující agresoři si myslí, že oběť se hry účastní ochotně a dobrovolně. Mají pocit, že nikomu neškodí. Tvrdí, že nemají v úmyslu oběti ublížit. Popichují, aby navázali kontakt a získali kamarády. Jsou soutěživý a chtějí vítězit, šikanu považují za způsob jak stoupnout na společenském žebříčku. Když jsou odhaleni, stydí se.³⁵

„Agresoři bývají nejrůznějších druhů a velikostí. Většina z nich jsou děti, které milujeme a záleží nám na nich. Ale stejně jako doma se i ve škole někdy zachovávají špatně.“³⁶

³⁵ Fieldová, Evelyn, M., *Jak se bránit šikaně*. Praha: Ikar, 2009; ISBN 978-80-249-1176-2; s. 41-43.

³⁶ Fieldová, Evelyn, M., *Jak se bránit šikaně*. Praha: Ikar, 2009; ISBN 978-80-249-1176-2; s. 41.

3.2 Oběti šikanování

P. Řičan s P. Janošovou si myslí, že sklon některých dětí k šikanování druhých je relativně stabilní v čase podobně, jako je dlouhodobou záležitostí nebezpečí u určitých dětí, že právě ony se stanou obětí šikanování. Často se stává, že šikanovaný žák v jedné třídě v jedné škole je terčem šikany i v další třídě na jiné škole, na táboře, škole v přírodě apod.³⁷

M. Kolář upozorňuje na skutečnost, že popsat osobnost oběti šikanování je daleko složitější než popsat agresora: „*Téměř každá skupina si najde nějakou tu menší oběť a kritéria tohoto vyznamení jsou velmi rozmanitá. Navíc někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly a v určitém okamžiku se oběť může stát kterékoli dítě. Přesto existují na školách typické oběti, které jsou opakovaně týrané. V žádném případě to nejsou nějakí defektní jedinci. Jsou pouze nejslabší ze slabých*“³⁸

S. Bendl popisuje určité charakteristiky, podle kterých je možné vytipovat děti, které se mohou stát obětí šikany. Kterýkoli žák, jehož osobnost se vyznačuje některou z následujících vlastností, se může stát terčem šikanujících agresorů. Dítě, které odmítá násilí, citlivější, bojácnější, s nízkým sebevědomím, neschopné se bránit, méně fyzicky či psychicky zdatné nebo obratné. Ve třídě neoblíbený spolužák, bez kamarádů, s nižší inteligencí. Často jsou obětí šikany i inteligentní děti, které se dobře učí, což provokuje ostatní spolužáky.

Obvykle jsou šikanovány děti, které trpí výraznou tělesnou nebo kosmetickou vadou, jakou je např. výrazný tik, rozštěp rtu apod. Děti, které se nějakým způsobem odlišují, např. nosí brýle, jsou obézní, mají jinou barvu pleti. Škála obětí šikanovaných pro svou odlišnost od skupinových norem je velice pestrá. Šikanovány jsou stále častěji děti se specifickými poruchami učení. Důvodem k šikanování může být i chudoba v rodině oběti – ekonomická šikana. Pokud se jedná o šikanování v rámci jedné třídy, oběť šikany bývá obvykle o něco mladší a fyzicky menší než agresor.³⁹

³⁷ Řičan, P., Janošová, P., *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010; ISBN 978-80-247-2991-6; s. 58.

³⁸ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5; s. 141.

³⁹ Bendl, S., *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003; ISBN 80-86642-08-9; s. 47.

P. Řičan popisuje zjištění, jak velkou roli hraje viditelná a nápadná odlišnost dítěte v jeho zjevu pro záminku k šikanování: „*Téměř každý člověk se v něčem liší od ostatních a lze si to vzít jako záminku šikany – což právě agresori dělají. Pokud ovšem ona odlišnost svého nositele degraduje v očích vrstevníků, jak to někdy bývá u vzhledových vad, je větší nebezpečí, že se stane outsiderem – a jako takový je, jak už víme, zvýšeně zranitelný vůči šikaně. Sem patří i nedostatek půvabu, případně přímo odpudivý zjev nebo projev, který z dítěte činí terč agrese.*“⁴⁰

M. Kolář se na charakteristiku obětí šikany dívá podobně jako S. Bendl a na základě svých poznatků, které získal při setkávání se žáky, sestavil typologii obětí, která má praktický význam především pro potřeby prevence.

1. Oběti slabé s tělesným a psychickým handicapem.
2. Oběti silné a nahodilé.
3. Oběti deviantní a nekonformní.
4. Šikanovaní žáci s životním scénářem oběti.

Dále ještě rozlišujeme oběti, které jsou zcela izolovány a bez kamarádů, oběti které mají alespoň jeden opětovaný pozitivní vztah apod.⁴¹

Zvláštním případem je agresor a oběť v jedné osobě, někdy nazývaný agresivní oběť nebo také reaktivní oběť. Takové dítě je střídavě obětí a agresorem. Oběť šikany, která sama šikanuje, když k tomu má příležitost. Zúčastňuje se šikany především po boku jiných agresorů. Takovéto děti mají nízké sebevědomí, bývají často sebestředné s minimálním zájmem o ostatní. Dospělým lezou často na nervy, bývají hyperaktivní a dožadují se pozornosti. Někdy trpí poruchami učení a problémy se soustředěním. Často jsou přehnaně citlivé na kritiku i pouhé škádlení. Nedokážou svoje pocity vyjadřovat konstruktivním, asertivním způsobem, takže ve škole i doma používají střídavě pasivní a agresivní chování.⁴²

⁴⁰ Řičan, P., *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995; ISBN 80-7178-049-9; s. 35.

⁴¹ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5; s. 144.

⁴² Fieldová, Evelyn, M., *Jak se bránit šikaně*. Praha: Ikar, 2009; ISBN 978-80-249-1176-2; s. 60.

3.3 Pedagog a šikana

Pedagogové jsou často postavení před hotovou věc, když dostanou do péče třídní kolektiv o neznámé konstelaci, kde může kdykoli propuknout nebo již bují šikana. Nejdůležitějším nástrojem pedagoga, kterým může ovlivňovat skupinu je jeho vlastní osobnost. Pedagog musí mít svoji osobnost v pořádku, musí sám sobě rozumět a znát svoje možnosti. Zhoubné následky vzhledem k šikanování mají především nedostatky v mravní a motivační oblasti. Učitelům se boj se šikanou často nedaří a důvodem neúspěšné prevence je tradiční způsob práce, který pedagogům znemožňuje účinně proti šikaně zasáhnout. Skupinu řídí přímo sám pedagog z pozice nadřazené autority a spoléhá přitom pouze na své vlastní názory a schopnosti. Jednostranná komunikace, opomíjení spolupráce mezi žáky, bez spoluúčasti žáků na dotváření výuky. Tento způsob práce označuje M. Kolář jako hierarchicko-autoritativní styl.

Nedostatkem tohoto stylu je nevyužívání potenciálu vzájemných vztahů a interakcí mezi žáky a síly skupinové dynamiky ponechává náhodě. Podporuje rozdělení třídy. V prostředí, ve kterém si navzájem skupiny nedůvěřují, se snáze prosadí pravidla šikany. Hierarchicko-autoritativní styl vytváří legální sociální strukturu, se kterou se žáci neztotožňují. Pedagog sice docílí vnější kázně, ale o násilí uvnitř skupiny neví nic. Se zpětnými informacemi od žáků nepracuje systematicky, nesměruje k sebepoznání třídy jako živého organismu a není tak schopen reflektovat infekci a chybné kroky.

V osamělém boji o autoritu se při určitém oslabení může stát, že pedagog pro udržení autority a potřebné moci pro kvalitní výuku vychází vstříc silným žákům. Vždy se tak děje na úkor žáků slabých, kterým se ostatní posmívají.⁴³

„Učitele často svádí k liknavému postupu vůči šikaně skutečnost, že oběti se stávají žáci nesympatičtí, z různých důvodů problémoví, děti, které nedovedou ani projevit vděčnost atd. Bezděčně nebo i vědomě může učitel sdílet averzi a pohrdání dětského kolektivu k obětem, snaží se dětem zavděčit a nedokáže tento svůj postoj korigovat. Je pro něj pak těžké pochopit, jak trýznivé je pro děti šikany snášet nadávky a jiné urážky agresorů. Někdy je dokonce ochoten brát vážně jen viditelné následky šikany.“⁴⁴

⁴³ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5; s. 146-149.

⁴⁴ Řičan, P., Janošová, P., *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010; ISBN 978-80-247-2991-6; s. 67.

Učitelé se při kontaktu se šikanou často nevědomky dopouštějí hrubých chyb:

- Neberou šikanu na vědomí (nežalují).
- Podceňují závažnost následků šikany (pro oběť, agresora, kolektiv).
- Přenáší odpovědnost na oběť (nemáš provokovat).
- Konfrontují agresora bez dostatečných a ověřených informací.
- Konfrontují agresora a oběť přímo (někdy přímo ve třídě).
- Odsuzují šikanujícího agresora, nikoli jeho chování.
- Ustupují agresorovi na úkor oběti nebo celé skupiny.

Pro úspěšný boj se šikanou je nutné, aby se učitelé těchto chyb vyvarovali.⁴⁵

*„Učitelé často zastávají názor, at' si to děti vyřídí mezi sebou. Na tom je mnoho pravdy. Je skutečně optimální nechat děti, aby se na svých drobných sporech učily sebe-prosazování, umění kompromisu, usmířování atd., a to i za cenu drobných křivd, ke kterým při tom dochází. V případě šikany to ovšem neplatí, šikana je, jak už víme a nepřestaneme zdůrazňovat, školou bezprávi, bezohlednosti a zbabělosti“.*⁴⁶

Pedagog, který chce úspěšně rozkrýt šikanu *„potřebuje být připraven na to, že změní tak trochu svoji profesi a stane se laickým kriminalistou a psychoterapeutem. Bude postupovat podle vyšetřovací strategie a taktiky. Navíc bude poskytovat ochranu a emoční podporu oběti, která se často nachází v krajní nouzi.“*⁴⁷

⁴⁵ Bendl, S., *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003; ISBN 80-86642-08-9; s. 79.

⁴⁶ Řičan, P., Janošová, P., *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010; ISBN 978-80-247-2991-6; s. 66.

⁴⁷ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5; s. 172.

4 POMOC A PREVENCE ŠIKANY

V této části se budeme věnovat pomoci při šikanování a především potom souboru opatření zaměřených na předcházení nežádoucímu jevu – šikanování. Jako u většiny jiných nemocí totiž platí, že je mnohem účinnější a snadnější šikaně předcházet, než ji později odstraňovat nebo proti ní bojovat.

4.1 Pomoc při šikanování

Na rozdíl od P. Řičana, který vychází z obecného Olweusova postupu, zastává M. Kolář názor, že v případě šikany se nedají aplikovat obecné a zjednodušené návody. Na základě vlastních zkušeností popisuje tři kroky kvalifikované první pomoci.

Prvním krokem pomoci je **diferenciální diagnostika**, tedy včasná detekce šikany. Na začátku je třeba posoudit, zda se jedná o šikanu nebo o pouhé škádlení – přátelské, divoké, neobratné a agresivní. Také je třeba oddělit šikanování od jiných typů násilí mezi žáky.

Druhým krokem první pomoci je **vnitřní diagnostika**. Když jsme si téměř jisti, že se jedná o šikanu, je třeba se o ní dozvědět co nejvíce. Zaměřujeme se na posuzování šikany podle dvou základních kritérií. Prvním základním kritériem je posouzení šikany ze tří praktických pohledů a druhým základním kritériem je určení formy šikany (tab. 3).

Tab. 3 Základní vnitřní mapa

Šikana ze tří praktických pohledů:	Mapování šikany jako nemocného chování, vnější pohled.
	Mapování šikany jako poruchy vztahů, sociálně psychologický pohled.
	Mapování šikany jako závislosti, psychodynamický pohled.
Formy šikany:	Základní forma – podle typu agrese, věku a typu školy, z genderového hlediska, podle různého způsobu řízení ve školách, podle speciálních vzdělávacích potřeb agresora.
	Neobvyklá forma – změna v základním schématu šikany.

Třetím krokem je **určení typu scénáře pro základní směr léčby**. Základním kritériem je zjištění, zda se jedná o šikanu počáteční v prvním, druhém a třetím stádiu, nebo o šikanu pokročilou ve čtvrtém a pátém stádiu. Druhým, trochu obecnějším kritériem je zjištění, zda se jedná o šikanu běžnou či komplikovanou.

Když tato dvě kritéria – stádium a formu šikany vyhodnotíme, k výsledkům přiřadíme jedno ze dvou řešení – první pomoc nebo celkovou léčbu, získáme šest skupin scénářů (tab. 4), které nám ukazují základní řešení a také vymezují hranici, kdy může problém řešit škola sama nebo kdy potřebuje k řešení pomoc odborníků.⁴⁸

Tab. 4 Klasifikace šesti scénářů pomoci

Situace, které zvládne škola sama:	1. První pomoc pro obyčejnou šikanu.
	2. Celková léčba pro řešení prvních dvou stádií šikany.
Scénáře, kdy škola potřebuje pomoc z venku:	3. První pomoc pro komplikovanou počáteční šikanu.
	4. První pomoc pro obyčejnou pokročilou šikanu.
	5. První pomoc pro komplikovanou pokročilou šikanu jako např. výbuch skupinového násilí, školní lynčování.
	6. Celková léčba pro třetí stádium šikanování s běžnou i komplikovanou formou. Základní intervenční program.

Pro úplnost si ještě vyjmenujeme čtyři skupiny metod první pomoci, které na základě vlastních zkušeností při poskytování první pomoci v praxi používá M. Kolář. Rozdělení vzniklo na základě posuzování dvou kritérií – stádia šikany a obvyklosti či neobvyklosti forem šikany.

Čtyři skupiny metod první pomoci:

1. První pomoc pro obyčejnou počáteční šikanu.
2. První pomoc pro obyčejnou pokročilou šikanu.
3. První pomoc pro neobvyklou počáteční šikanu.
4. První pomoc pro neobvyklou pokročilou šikanu.⁴⁹

⁴⁸ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5; s. 163-169.

⁴⁹ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5; s. 178.

4.2 Druhy prevence

Velice přesně vystihl prevenci S. Bendl: „*Alfou a omegou prevence šikanování je hledání cest, jak ovlivnit specifické rizikové faktory jak u šikanovaného, tak u šikanujícího a vytváření zdravého veřejného mínění skupiny (třídy, školy), ve které dochází k šikaně.*“⁵⁰

Jak již víme, řadíme šikanu mezi poruchy chování. Proto si zde uvedeme dva body prevence a jeden přímo navazující represivní bod při poruchách chování dětí a mládežtí, které uvádí M. Vágnerová:

- 1. Práce s rodinou.** Protože vliv rodiny je velice významný, je snaha podpořit adekvátní fungování rodiny v co nejranějším období. K tomuto účelu mohou být využity centra rané péče zaměřené na práci s rodinami s problémovými dětmi. V pozdějším věku mohou pomoci výchovní poradci, pedagogicko-psychologické poradny či střediska výchovné péče. Škola sama nemá příliš možností rodinu zásadním způsobem ovlivnit.
- 2. Práce s problémovými dětmi** je cílena na vytváření příležitostí pro různé aktivity volného času. Zde se mohou uplatnit oddělení sociální prevence při magistrátech. Jednou z možností je umístění problémového dítěte do specializované třídy, kde je prostor k individuálnímu pedagogickému působení. Efektivita této nápravné i preventivní činnosti je oslabována nedostatečnou motivovaností rodiny i dítěte samého.
- 3. Ústavní či ochranná výchova.** Represivní opatření, které je nařizováno soudem. Pokud se nepodaří výše uvedenými způsoby výchovné problémy vyřešit, je problémový jedinec vyjmut ze školy, rodiny a následně umístěn ve speciálním ústavním zařízení. V současné době je možný na přání rodičů i dobrovolný diagnostický pobyt. V těchto případech se počítá se spoluprací rodiny s příslušným ústavním zařízením.⁵¹

⁵⁰ Bendl, S., *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003; ISBN 80-86642-08-9; s.

⁵¹ Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2008; ISBN 978-80-7367-414-4; s. 803.

S. Bendl rozlišuje tři druhy prevence, které lze uplatnit v oblasti školní šikany:

- **Primární prevence** – se uplatňuje v situacích a případech, kdy k šikaně ještě nedošlo. Její těžiště leží ve výchově harmonické osobnosti dítěte, v informovanosti veřejnosti, rodičů a dětí o šikaně, dále o preventivních aktivitách ve školách, jako je např. vedení k samostatnosti a zdravému sebevědomí. Mezi účinné prostředky primární prevence patří celoškolské setkání, školní parlament, třídní samosprávy. Důležité v předcházení šikaně jsou dobré kamarádské vztahy.
- **Sekundární prevence** – se uplatňuje v okamžiku, kdy už k šikanování došlo a kde musí být použita taková nápravná opatření, aby nedocházelo k znovuoobjevení problému. Jedná se o včasnou diagnostiku, rychlé vyšetření šikany, různá pedagogická opatření jako např. ochrana oběti před dalším násilím, jednání s rodiči agresorů i obětí. Dále sem patří výchovná práce s agresory, jako jsou různé postihy, tlumení agresivních sklonů, výcvik sociálních dovedností, výběr vhodných zaměstnání.
- **Terciární prevence** – zatím se příliš neuplatňuje. Jde o možnost škol využívat speciálních pracovišť, která by pracovala celodenně zejména s agresory. Podmínkou je možnost vyjmutí agresora ze školy. Odbornou péčí též potřebují oběti pokročilých šikan.⁵²

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ve snaze pomoci školám s rizikovým chováním žáků vydalo metodický pokyn, ve kterém popisuje primární prevenci, která je mimo jiné zaměřena na rizika spojená s agresivitou, násilím a šikanou.

Specifická primární prevence – aktivity a programy zaměřené na předcházení a omezování výskytu rizikového chování žáků.

Nespecifická primární prevence – různé aktivity, které podporují zdravý životní styl, osvojování pozitivního sociálního chování pomocí vhodně organizovaného volného času např. sportem, zájmovými kroužky apod.

Aby byla primární prevence efektivní, programy by měly být dlouhodobé a kontinuální, interaktivní v menších skupinách.⁵³

⁵² Bendl, S., *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003; ISBN 80-86642-08-9; s. 78.

⁵³ Metodické doporučení MŠMT k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže č. j.: 21291/2010-28. s. 2.

4.3 Program proti šikanování

„Je doloženo, že se v dobrých školách násilí neuhnízdí. Čím aktivnější jsou žáci, vedení školy a učitelé, tím menší úlohu tam hraje násilí. Kde se žáci naučí převzít odpovědnost za své chování a kde je normální, že se na každé sebemenší násilí veřejně poukáže, nemá nepřiměřená agrese místo.“⁵⁴

M. Kolář popisuje školní program proti šikanování jako celek, který v sobě zahrnuje metody první pomoci, celkovou léčbu šikany a další opatření zaměřená přímo na řešení šikanování. Nejlepší podmínky pro zavedení tohoto programu nabízí škola, která je demokratickým společenstvím a opírá se morálku lásky. Přirozené součásti komunity jako celoškolské setkání, školní parlament, třídní samospráva apod. dávají dobrou šanci pro účinnou obranu proti vzniku a bujení šikanování. Pro úspěšné zavedení programu je také podmínkou, aby učitelé tvořili dobrý kolektiv a byli ochotni na sobě odborně a morálně pracovat.

Při zavádění programu je nutné klást důraz na podstatu jeho účinnosti. Prakticky jde o nenásilné a účelné zakomponování metod na úrovni první pomoci, na úrovni celkové léčby třídní skupiny a na úrovni celoškolských aktivit do života školy.

Určujícími znaky programu jsou celoškolský rozměr a zaměření na speciální prevenci. Aby škola dokázala děti chránit před šikanováním, musí do toho jít všichni pedagogové, jednotlivec může pouze „hasit požáry“. Proto je třeba nalézt vhodný způsob, jak promyšlený program proti šikaně začlenit do školního vzdělávacího programu na úrovni řízení školy, vzdělávání pracovníků školy, preventivně-výchovné a vzdělávací činnosti žáků. Pod speciální prevencí rozumíme, že se program věnuje výhradně jen šikaně a to prostřednictvím specifické primární prevence – kdy učíme děti, jak mohou sami předcházet šikanování a řešit ho a prevence sekundární – zárodky šikanování se objevují více méně ve všech školách a téměř ve všech třídách. Z tohoto důvodu je důležité, aby učitelé, výchovní poradci a metodici školní prevence dokázali diagnostikovat a léčit počáteční stádia šikanování. V podstatě to znamená, že je potřeba vytrénovat pedagogy v několika scénářích, podle kterých budou vědět, co mají dělat a na koho se v případě potřeby obrátit.

⁵⁴ Erb, Helmut, H., *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet, 2000; ISBN 80-86299-22-8; s. 95.

Klíčové součásti vlastního programu:

- Zmapování situace – evaluace (před i po zavedení programu, dále v jeho běhu).
- Motivování pedagogů pro změnu.
- Společné vzdělávání a supervize všech pedagogů.
- Užší realizační tým (ředitel, třídní učitelé, metodik školní prevence).
- Společný postup při řešení šikanování (šest skupin základních scénářů).
- Prevence v třídních hodinách a prevence při výuce.
- Prevence ve školním životě mimo vyučování.
- Ochranný režim (demokraticky vytvořený smysluplný vnitřní řád).
- Spolupráce s rodiči (vhodný způsob seznámení rodičů s bojem školy proti šikaně).
- Školní poradenské služby.
- Spolupráce se specializovanými zařízeními.
- Vztahy se školami v okolí (domluva ředitelů na spolupráci při řešení šikany).

Všechny tyto součásti jsou důležité, aby program fungoval jako celek. V případě, že bude některá z komponent chybět, hrozí nebezpečí zkolabování programu. Každou součást je třeba rozpracovat a zakomponovat do ní metody speciální prevence šikany.

Výše popsany program nečeká na to, co se bude dít, ale aktivně šikanu vyhledává a prostřednictvím nové metodiky ji v rámci šesti skupin scénářů diagnostikuje a následně diferencovaně léčí.⁵⁵

Opakem rozsáhlého školního programu je velice jednoduchý, ale účinný preventivní prostředek proti šikaně, který lze bez větší námahy praktikovat na jakékoli škole – dozor dospělých. *„Čím více pedagogů nebo jiných dospělých je na chodbách během přestávek, v jídelně apod., tím méně příležitostí mají agresori k šikaně. Mnoho ovšem záleží i na technice dozoru. Jestliže pedagog stojí ve strategické pozici na rohu chodby a celou přestávku se nepodívá do tříd, může se právě ve třídách dít cokoliv, navíc hlídka postávající u dveří dá včas signál k úklidu.“*⁵⁶

⁵⁵ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5; s. 256-261.

⁵⁶ Řičan, P., *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995; ISBN 80-7178-049-9; s. 86.

Závěrem si můžeme položit zásadní otázku. Je vůbec možné školnímu šikanování zabránit? Podle M. Koláře existuje cesta přes intervence ve škole, která nám jako jediná dává reálnou naději na úspěch. V současné době není totiž možné ovlivňovat rodinu, nebo dokonce společnost. Správnost této cesty potvrzují výsledky Hradeckého školního programu, kde se podařilo na sledované škole snížit výskyt šikany o 42,5%. Výsledky tohoto programu jsou srovnatelné pouze s neúspěšnějším programem na světě, kterým je Preventivní program proti šikanování norského profesora D. Olweuse, jemuž se podařilo během dvou let snížit šikanování o 50%. Jak by taková prevence měla vypadat, ukazuje následující schéma:

1. Pedagogická komunita posilující imunitu školních skupin a celých škol proti vzniku a bujení šikanování.
2. Specifický program proti šikanování jako dílčí součást školní komunity, který dokáže případné šikanování brzy rozeznat a účinně léčit.
3. Odborné služby rezortu školství, na kterých se podílí pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostické ústavy apod.
4. Spolupráce škol s odborníky z jiných rezortů a nestátních organizací zabývajících se prevencí šikanování
5. Pomoc a podpora Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a krajských úřadů školám při vytváření prevence šikanování.
6. Kontrola škol Českou školní inspekcí, Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, jak jsou připraveny chránit žáky před šikanováním.
7. Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, jako je např. Nadace Naše dítě nebo Amnesty International v ČR.

Tento sedmivrstvý model prevence se zaměřuje na přístupné roviny školních příčin a podmínek šikanování. Hlubších zdrojů se dotýká jen omezeně. Praxe ovšem ukázala, že přináší zásadní obrat v situaci. Můžeme tedy říci, že účinná a ověřená metodika, jak minimalizovat šikanu ve školním prostředí existuje a máme ji k dispozici. Velkou výhodou je, že tento model prevence vychází z dosavadních možností školství. Pouze je potřeba vyškolit specialisty v jednotlivých vrstvách prevence.⁵⁷

⁵⁷ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5; s. 262-264, 275.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

V této kapitole se budeme věnovat malému výzkumnému šetření, které jsem prováděl v měsíci únoru 2013 na ZŠ Brno – Komín, Pastviny 70. Přiblížíme si způsob a provedení šetření, analyzujeme získaná data a seznámíme se s výsledky. Pro snadné porovnání a názornost zjištěných údajů jsem použil tabulky a grafy.

5.1 Provedení šetření

Pro svoji bakalářskou práci jsem si zvolil metodu kvantitativního výzkumu. Potřebné údaje jsem získal pomocí anonymního dotazníku, který byl distribuován mezi žáky učitelů v jednotlivých třídách. Dotazník jsem si sestavil sám a obsahoval 14 jednoduchých uzavřených otázek k tématu tak, aby bylo možno ze získaných dat potvrdit či vyvrátit mnou stanovené hypotézy.

Výhody této metody spočívají v získání značného počtu informací od vysokého počtu respondentů během krátkého časového období. Informace jsou méně subjektivně ovlivňovány, vedou k lépe ověřitelným a srovnatelným výsledkům. Výsledky jsou také více reprezentativní. Mezi nevýhody, které mohou výsledky této metody zkreslovat, patří skutečnost, že nezjišťuje, jací respondenti jsou, ale jak sami sebe vidí nebo jak chtějí být viděni druhými.

Cílem mého malého výzkumného šetření bylo zjistit, zda se na předmětné škole setkáme častěji s psychickou nebo fyzickou šikanou. Dále kdo jsou častěji agresory, zda chlapci či dívky. Také jsem se zajímal, jak se šikanovaní žáci cítí ve svých třídách a zda se šikanované dítě se svým problémem někomu svěří.

Vzhledem ke svým cílům jsem si stanovil níže uvedené hypotézy:

- H1 – Mezi žáky převládá psychická šikana.
- H2 – Chlapci šikanují více než dívky.
- H3 – Ublížované dítě se ve své třídě necítí dobře.
- H4 – Ublížované dítě se většinou nikomu nesvěří.

5.2 Výsledky šetření a jejich analýza

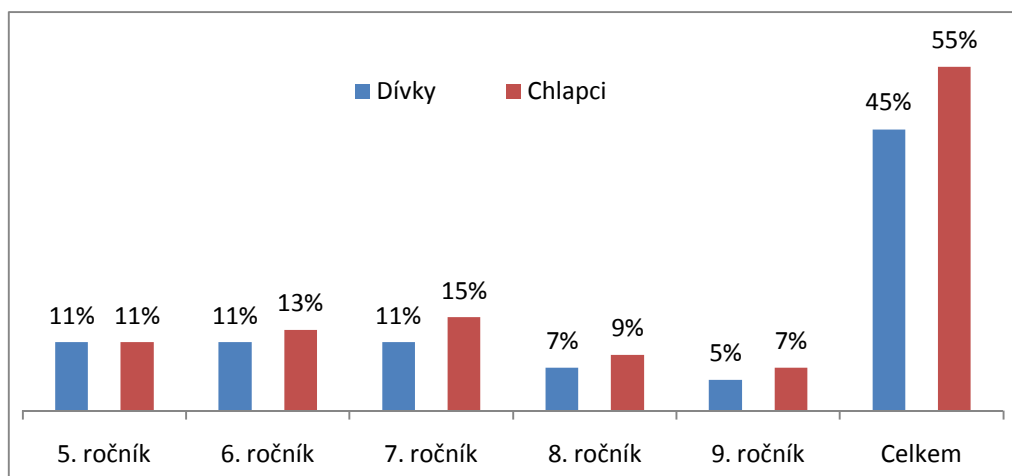
Po svolení ředitelky školy jsem dotazníky distribuoval třídním učitelům, kteří se ve svých třídách postarali o jejich rozdělení a vyplnění svými žáky. Vyplněné dotazníky jsem si následně od učitelů sesbíral ke zpracování.

Cílovou skupinu žáků ZŠ jsem věkově omezil na dolní hranici 10 let včetně. Dotazníky tak byly distribuovány mezi všechny žáky 5., 6., 7., 8., a 9. tříd, což v celkovém počtu znamenalo 201 ks. Z roznesených dotazníků se mi řádně vyplněných vrátilo celkem 161 ks. 40 žáků v době provádění šetření nebylo nejčastěji pro nemoc přítomno ve svých třídách. Žáci byli před vyplňováním dotazníků dostatečně instruováni, takže nebylo dodatečně nutné vyřadit ani jeden chybně vyplněný dotazník. Pro zpracování jsem tedy použil 161 ks. dotazníků od 161 žáků – průzkumný soubor (100%). Složení respondentů průzkumného souboru vyjadřuje tab. 5 a názorně graf 1.

Tab. 5 Skladba respondentů podle pohlaví žáků a ročníku

Pohlaví	5. ročník	6. ročník	7. ročník	8. ročník	9. ročník	Celkem
Dívky	18	18	18	11	8	73
Chlapci	17	21	24	15	11	88

Graf 1 Zastoupení respondentů podle pohlaví žáků a ročníku názorně v %

Hypotéza – H1.

Mezi žáky převládá psychická šikana.

- Položka č. 8. Posmívá se ti někdo ve třídě nebo ve škole?
- Položka č. 9. Bije tě někdo ve třídě nebo ve škole?

Zjištěná data k položkám č. 8 a č. 9 nám následně ukazuje tab. 6.

Tab. 6 Vztah mezi položkami č. 8 a č. 9

Odpověď	Dívky		Chlapci		Celkem Ano
	Ano	Ne	Ano	Ne	
Položka č. 8	21	52	19	69	40
Položka č. 9	2	71	9	79	11

Ze 161 žáků (100%) je 51 případů (32%), kdy je některému žáku ubližováno. Z toho je 40 případů (25%) psychické šikany a 11 případů (7%) fyzické šikany.

- Položka č. 13. Posmíváš se ty některému spolužákovi, spolužačce?
- Položka č. 14. Zbil/a jsi ty některého spolužáka, spolužačku?

Zjištěná data k položkám č. 13 a č. 14 nám následně ukazuje tab. 7.

Tab. 7 Vztah mezi položkami č. 13 a č. 14

Odpověď	Dívky		Chlapci		Celkem Ano
	Ano	Ne	Ano	Ne	
Položka č. 13	18	55	27	61	45
Položka č. 14	6	67	25	63	31

Ze 161 žáků (100%) připouští 76 žáků (47%), že ubližuje svým spolužákům. Z toho se 45 žáků (28%) účastní psychického ubližování a 31 žáků (19%) se účastní v případech fyzického ubližování.

Hypotéza – H2.

Chlapci šikanují více než dívky.

- Položka č. 10. Posmívá se ti nebo tě bije chlapec?
- Položka č. 11. Posmívá se ti nebo tě bije dívka?

Zjištěná data k položkám č. 10 a č. 11 nám následně ukazuje tab. 8.

Tab. 8 Vztah mezi položkami č. 10 a č. 11 v souvislosti s pohlavím

Odpověď	Dívky		Chlapci		Celkem Ano
	Ano	Ne	Ano	Ne	
Položka č. 10	14	59	23	65	37
Položka č. 11	8	65	6	82	14

Ze 161 žáků (100%) je 51 případů (32%), kdy je některému žáku ubližováno. Z toho v 37 případech (23%) ubližují chlapci a v 14 případech (9%) ubližují dívky.

- Položka č. 13. Posmíváš se ty některému spolužákovi, spolužačce?
- Položka č. 14. Zbil/a si ty některého spolužáka, spolužačku?

Zjištěná data k položkám č. 13 a č. 14 nám následně ukazuje tab. 9.

Tab. 9 Vztah mezi položkami č. 13 a č. 14 v souvislosti s pohlavím

Odpověď	Položka č. 13		Položka č. 14		Celkem Ano
	Ano	Ne	Ano	Ne	
Dívky	18	55	6	67	24
Chlapci	27	61	25	63	52

Ze 161 žáků (100%) připouští 76 žáků (47%), že ubližuje svým spolužákům. Z toho se jedná o 24 případů (15%), kdy ubližuje dívka a 52 případů (32%), kdy ubližuje chlapec.

Hypotéza – H3.

Ubližované dítě se ve své třídě necítí dobře.

- Položka č. 4. Jsi rád/a ve své třídě?

Zjištěná data k položce č. 4 nám následně ukazuje tab. 10.

Tab. 10 Vyjádření k položce č. 4

Odpověď	Dívky		Chlapci		Celkem	Celkem
	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
Položka č. 4	18	5	19	6	37	11

Z 51 případů, kdy je některému žákovi ubližováno se u třech žáků ubližování překrývá. Tři žáci uvedli, že jim ubližuje dívka i chlapec. Celkem tedy máme 48 žáků (100%) kterým je ubližováno. Z nich se 37 žáků (77%) cítí ve své třídě dobře. V 11 případech (23%) se ubližovaní žáci necítí ve své třídě dobře.

Hypotéza – H4.

Ubližované dítě se většinou nikomu nesvěří.

- Položka č. 12. Řekl/a bys někomu, že tě někdo bije nebo se ti posmívá?

Zjištěná data k položce č. 12 nám následně ukazuje tab. 11.

Tab. 11 Vyjádření k položce č. 12

Odpověď	Dívky		Chlapci		Celkem	Celkem
	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
Položka č. 12	12	11	18	7	30	18

Z 51 případů, kdy je některému žákovi ubližováno se u třech žáků ubližování překrývá. Tři žáci uvedli, že jim ubližuje dívka i chlapec. Celkem tedy máme 48 žáků (100%) kterým je ubližováno. Z tohoto počtu 30 žáků (62%) uvedlo, že se s problémem svěří nebo svěřilo. V 18 případech (38%) žáci vypověděli, že se nikomu svěřovat nechtějí.

5.3 Vyhodnocení hypotéz

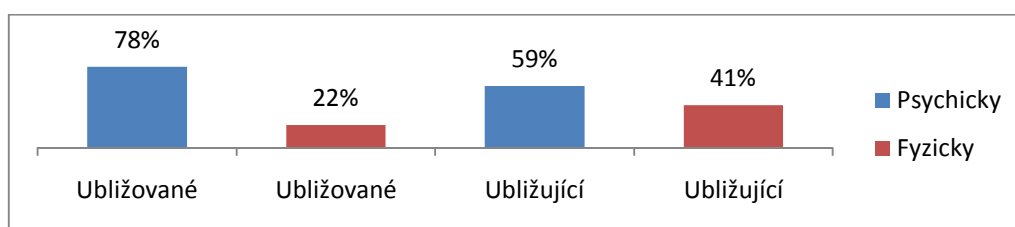
Z mnou zjištěných a zpracovaných dat jsem došel k následujícím zjištěním a závěrům.

Hypotéza – H1. **Mezi žáky převládá psychická šikana.**

V 51 případech (100%), je některému žákovi ubližováno. 40 případů (78%) se týká psychického ubližování, 11 případů (22%) se týká fyzického ubližování.

76 žáků (100%) připouští, že ubližuje některému ze svých spolužáků. 45 žáků (59%) se účastní psychického ubližování, 31 žáků (41%) se účastní fyzického ubližování.

Graf 2 Vztah mezi psychickou a fyzickou šikanou názorně v %

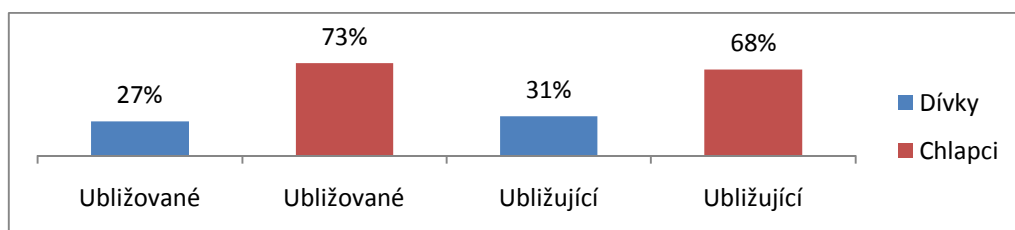
Dle zjištěných informací (názorně graf 2) považuji tuto hypotézu **za potvrzenou**.

Hypotéza – H2. **Chlapci šikanují více než dívky.**

Z šetření vyplývá, že máme 51 případů (100%), kdy je některému žákovi ubližováno. V 14 případech (27%) ubližují dívky, v 37 případech (73%) ubližují chlapci.

76 žáků (100%) připouští, že ubližuje některému ze svých spolužáků. Z toho se jedná o 24 případy (31%), kdy ubližuje dívka a 52 případů (68%), kdy ubližuje chlapec.

Graf 3 Vztah mezi šikanujícími dívkami a chlapci názorně v %

Dle zjištěných informací (názorně graf 3) považuji tuto hypotézu **za potvrzenou**.

Hypotéza – H3. Ublížované dítě se ve své třídě necítí dobře.

Z šetření vyplývá, že ze 48 žáků (100%) kterým je ubližováno, se 37 žáků (77%) cítí ve své třídě dobře. V 11 případech (23%) se ubližovaní žáci necítí ve své třídě dobře.

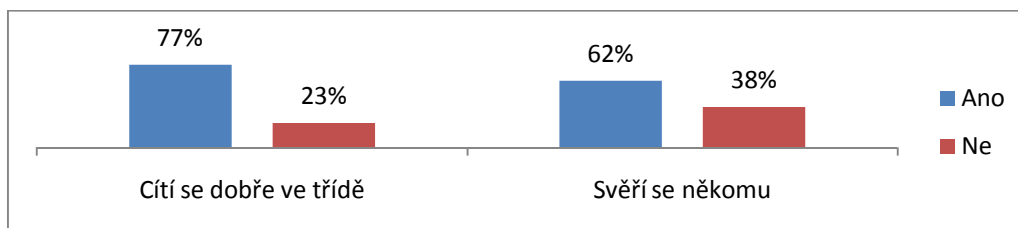
Dle zjištěných informací (názorně graf 4) považuji tuto hypotézu **za nepotvrzenou**.

Hypotéza – H4. Ublížované dítě se většinou nikomu nesvěří.

Z šetření vyplývá, že ze 48 žáků (100%) kterým je ubližováno 30 žáků (62%) uvedlo, že se s problémem svěří nebo svěřilo. V 18 případech (38%) žáci vypověděli, že se nikomu svěřovat nechtějí.

Dle zjištěných informací (názorně graf 4) považuji tuto hypotézu **za nepotvrzenou**.

Graf 4 Vyhodnocení k hypotézám H3 a H4 názorně v %

Jsem si vědom, že mé poznatky získané výzkumným šetřením nelze zobecnit a jsou platné pouze v daném zkoumaném souboru.

ZÁVĚR

Bakalářská práce představuje ucelený pohled na problematiku agresivního chování a šikany mezi dětmi na základní škole. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části jsou uvedeny informace obecného charakteru, v praktické části se věnuje malému výzkumnému šetření na vybrané ZŠ.

Nežádoucí agresivní chování dětí má často neblahé důsledky. Především potom šikana mezi vrstevníky, spolužáky je velice nebezpečným projevem patologického chování, které je bohužel velmi často vnímáno jako zcela běžný jev jak ze strany učitelů, tak ze strany rodičů. Její zákeřnost spočívá především v tom, že nemusí být na první pohled viditelná a tak není včas rozpoznána. Viditelné jsou však její neblahé následky, které si jedinec může nést po velkou část života sebou. Mezi žáky vnáší úzkost, strach, napětí, rozděluje kolektiv. To vše velmi ovlivňuje všechny, kteří jsou účastníky šikany nebo jsou součástí zasaženého kolektivu.

Z toho nám vyplývá, že šikanu není možné přehlížet. V rámci školy a školního prostředí je třeba tomuto projevu agresivního chování věnovat značnou pozornost a snažit se mu předcházet. Politika prevence je na každé škole odlišná, nicméně pro její účinnost je nutný kolektivní zájem a přístup pedagogického sboru, případně ostatních spolupracovníků školy. Zásadní chybou je nepřipouštění si možnosti výskytu šikany. Pedagogové, výchovní poradci apod. by měli umět včas rozeznat počátky šikany. Významným ovlivňujícím faktorem je vzájemná spolupráce a informovanost mezi pedagogy a žáky. Učitel by měl žákům naslouchat a bedlivě sledovat projevy třídního kolektivu. Pro prevenci a zejména nápravu je nutné pochopit nejen podstatu šikany, její příčiny a aktéry. Je třeba také znát postupy a metody při odhalování a vyšetřování šikany.

Na ZŠ, kde jsem prováděl své výzkumné šetření, není přítomen školní psycholog. Prevenci šikany řeší učitelé v rámci občanské výchovy a problémy spojené se šikanou také třídní učitelé na třídních hodinách. V případě potřeby se u výjimečných případů svolá vybraná část pedagogického sboru, která na zvláštní hodině se třídou řeší vzniklý problém kolektivně. Pro přehled jsem výsledky svého šetření dal k dispozici ředitelce školy. I když nelze mé výsledky zobecnit, pro danou školu mají určitou vypovídající hodnotu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BOURCET, S., GRAVILLONOVÁ, I., Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit své dítě. Praha: Albatros, 2006; ISBN 80-00-01552-8.
- [2] ČERMÁK, I., Dětská agrese. Brno: Cerm, 1998; ISNB 80-7204-098-7.
- [3] ČERMÁK, I., Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Fakta 1999; ISBN 80-902614-1-8
- [4] BENDL, S., Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: Portál, 1995; ISBN 80-7178-049-9.
- [5] ERB, HELMUT, H., Násilí ve škole a jak mu čelit. Praha: Amulet, 2000; ISBN 80-86299-22-8.
- [6] FIELDOVÁ, EVELYN, M., Jak se bránit šikaně Praha: Ikar, 2009; ISBN 978-80-249-1176-2.
- [7] JANATA, J., Dvojí svět. Praha: Maxdorf: 1997; ISBN 80-85800-65-9.
- [8] JEŘÁBKOVÁ, S., Učíme se zvládat vlastní agresivitu. Praha: Projekt Odyssea 2007; ISBN 978-80-87145-09-08
- [9] KOLÁŘ, M., Bolest šikanování. Praha: Portál, 2005; ISBN 80-7367-014-3.
- [10] KOLÁŘ, M., Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál, 2011; ISBN 978-80-7367-871-5.
- [11] KOLÁŘ, M., Skrytý svět šikanování ve školách Praha: Portál, 1997; ISBN 80-7178-123-1.
- [12] MATĚJČEK Z., DYTRYCH Z., Jak a proč nás děti trápí. Praha: Grada Publishing, 1997; ISBN 80-7169-587-4.

- [13] MARTÍNEK, Z., Agrese a agresivita u dětí a mládeže. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2007; ISBN 80-86956-29-6.
- [14] MARTÍNEK, Z., Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada Publishing, 2009; ISBN 978-80-247-2310-5.
- [15] MÜHLPACHR, P., VAVŘÍK, M., Sociální patologie. Brno: Institut mezioborových studií, 2010.
- [16] ŘÍČAN, P., Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995; ISBN 80-7178-049-9.
- [17] ŘÍČAN, P., Janoušková, P., Jak na šikanu. Praha: Grada Publishing, 2010.; ISBN 978-80247-2991-6.
- [18] VÁGNEROVÁ, M., Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2008; ISBN 978-80-7367-414-4.
- [19] Školní šikanování: sborník příspěvků 1. celostátní konference 2004; Praha: Portál, 2004; ISBN 80-239-2994-1.
- [20] Metodické doporučení MŠMT k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže č. j.: 21291/2010-28, účinné k 1. 11. 2010, číslo 1-14.

SEZNAM TABULEK

Tab. 1 Mapa vnějších projevů šikanování s příklady	22
Tab. 2 Škála chování od škádlení po šikanování	23
Tab. 3 Základní vnitřní mapa.....	33
Tab. 4 Klasifikace šesti scénářů pomoci	34
Tab. 5 Skladba respondentů podle pohlaví žáků a ročníku	42
Tab. 6 Vztah mezi položkami č. 8 a č. 9	43
Tab. 7 Vztah mezi položkami č. 13 a č. 14.....	43
Tab. 8 Vztah mezi položkami č. 10 a č. 11 v souvislosti s pohlavím	44
Tab. 9 Vztah mezi položkami č. 13 a č. 14 v souvislosti s pohlavím	44
Tab. 10 Vyjádření k položce č. 4	45
Tab. 11 Vyjádření k položce č. 12	45

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 Zastoupení respondentů podle pohlaví žáků a ročníku názorně v %	42
Graf 2 Vztah mezi psychickou a fyzickou šikanou názorně v %.....	46
Graf 3 Vztah mezi šikanujícími dívkami a chlapci názorně v %.....	46
Graf 4 Vyhodnocení k hypotézám H3 a H4 názorně v %	47

SEZNAM PŘÍLOH

1. Dotazník

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Dotazník je zcela anonymní, žádná jména ani vaši třídu prosím neuvádějte.

Vyberte si pouze jednu z možností Ano nebo Ne a označte ji křížkem.

Ano	Ne
☒	☐

otázka	odpověď:	Ano	Ne
1. Jsi dívka?		☐	☐
2. Jsi chlapec?		☐	☐
3. Máš sestru nebo bratra?		☐	☐
4. Jsi rád/a ve své třídě?		☐	☐
5. Máš ve své třídě dobrého kamaráda, kamarádku?		☐	☐
6. Viděl/a jsi, jak se někdo posmívá tvému spolužákovi, spolužačce?		☐	☐
7. Viděl/a jsi, jak někdo bije tvého spolužáka, spolužačku?		☐	☐
8. Posmívá se ti někdo ze třídy nebo ze školy?		☐	☐
9. Bije tě někdo ze třídy nebo ze školy?		☐	☐
10. Posmívá se ti nebo tě bije chlapec?		☐	☐
11. Posmívá se ti nebo tě bije dívka?		☐	☐
12. Řekl/a bys někomu, že tě někdo bije nebo se ti posmívá?		☐	☐
13. Posmíváš se ty některému spolužákovi, spolužačce?		☐	☐
14. Zbil/a jsi ty některého spolužáka, spolužačku?		☐	☐

Po vyplnění prosím odevzdejte učiteli!